

инж. Владислава Атанасова Гогова - Илиева

ИЗСЛЕДВАНИЯ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА СТРОИТЕЛНА ФИРМА

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен „доктор”

Област:	5 Технически науки
Направление:	5.7 Архитектура, строителство и геодезия
Научни ръководители:	доц. д-р. инж. Венцислав К. Стоянов доц. д-р. инж. Лъчезар С. Хрисчев

София
2021

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита, по реда на Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника за прилагане на Закона за развитие на академичния състав във Висше строително училище „Любен Каравелов“ – гр.София, от катедра „Технология и мениджмънт на строителството“ при ВСУ „Л.Каравелов“ – София.

Дисертационният труд е в обем от 122 стандартни страници. В структурно отношение е изграден от увод, изложение в четири глави, заключение , списък на използваната литература, приложения.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на2021г. от часа в Заседателна зала – Ректорат при Висше строително училище „Л. Каравелов”, гр. София. Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в

Съдържание на автореферата:

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	5
1. Актуалност на анализирания проблем и аргументация за избора на обекта на изследването	5
2. Обект и предмет на изследването.....	5
3. Цел и задачи на изследването.....	6
4. Изследователски подходи и методи.....	6
5. Възприети ограничения на дисертационното изследване.....	7
6. Аprobация на научния труд.....	7
 II. СТРИКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	 8
 III. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	
Увод.....	10
Глава първа.....	10
Глава втора.....	22
Глава трета.....	31
Глава четвърта.....	45
 IV. СПРАВКА ЗА ПРИНОСНИТЕ МОМЕНТИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	 47
V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	48

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

АК – анкетна карта

БАН – Българска академия на науките

БВП – брутен вътрешен продукт

БСК - Българска търговско-промишлена палата

ДА – дисперсионен анализ

ЕС – Европейски съюз

ЗОП – Закон за обществени поръчки

КМО - Кайзер- Майер-Олкин

КСБ – Камара на строителите в България

МСП – малки и средни предприятия

НИРД - научноизследователска и развойна дейност

НСИ - Националният статистически институт

СИФ – Световен икономически форум

СУК - Система за управление на качеството

ФА – факторен анализ

ЦПРС – Централен професионален регистър на строителя

FIEC - European Construction Industry Federation

IMD - Institute for Management Development

SPSS - Statistical Package for the Social Sciences

SWOT - Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats

WEF - World Economic Forum

1.ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1.Актуалност на анализирания проблем и аргументация за избора на обекта на изследването

От една страна глобализирането на българската икономика, нейното интегриране в икономическата система на ЕС и динамиката на бизнес средата, поставят непрекъснато променящи се изисквания пред фирмените мениджъри. Нараставащата конкуренция, появата на качествено нови концепции и технологии изискват във фирмите организационни промени, водещи до бързо и ефективно адаптиране към новите условия. Ключовата роля в икономическото развитие на всяка една страна е на малките и средни предприятия, които често биват посочвани като гръбнака на всяка една икономика. Малките и средни предприятия са предпоставка за конкуренция и работещи пазари, това с пълна сила важи и за малките бизнеси в сектор „Строителство“.

От друга страна конкурентоспособността в национален, отраслов и фирмен аспект е основна предпоставка за икономическо развитие и просперитет. Под натиска на динамиката на процесите в политическата, икономическата и социалната среди, силно нараства конкуренцията между строителните фирми. Повишаването на конкурентоспособността на малките фирми е въпрос, който е предмет на редица анализи и изследвания.

Всичко това обуславя актуалността на проблема, свързан с разкриване и изследване на фактори, влияещи върху конкурентоспособността на строителните фирми.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследването в дисертационния труд са строителни фирми вписани в Централния професионален регистър на строителя (ЦПРС), със заети лица до 49 човека, а негов предмет са влиянието на елементи (фактори) от вътрешната среда , като предпоставка за повишаване на конкурентоспособността на строителна фирма.

3. Цел и задачи на изследването

Основна цел на дисертационното изследване е да се разработи и предложи подход и модел за оценка на вътрешни фактори (елементи от вътрешната среда) на

конкурентоспособност на строителните фирми. Да се определи тяхното състояние и влияние върху конкурентоспособността на база на теоретични и емпирични изследвания. Да се систематизират основни теоретични познания, които ще помогнат на мениджърите и управлението да добият допълнителни познания относно управлението на малка строителна фирма, и създадат основа за вземането на организационно – управленски решения за промени водещи до разширяване производството и повишаване на конкурентоспособността.

Постигането на така формулираната цел изисква да бъдат решени следните **задачи**:

- ⇒ Изследване на съществуващите теоретичните аспекти и методологични разработки в областта на конкуренцията и конкурентоспособността, които допринасят за повишаване на конкурентните предимства на фирмите, чрез разкриване на факторите на конкурентоспособност.
- ⇒ Изграждане на теоретична основа на изследването, като се открият, дефинират и систематизират фактори от вътрешната среда на фирмата, като предпоставка за повишаване на конкурентоспособността ѝ.
- ⇒ Провеждане на емпирично изследване чрез анкетиране на група фактори на конкурентоспособност.
- ⇒ Анализ и оценка на резултатите от изследването и нивото на проявление.
- ⇒ Формулиране на изводи касаещи влиянието на съответните фактори върху конкурентоспособността на строителните фирми в условията на пазарна икономика.
- ⇒ Разработване на препоръки и предложения за реализиране на конкретни дейности с цел подобряване на конкурентоспособността.

4. Изследователски подходи и методи

В методологичен план дисертационното изследване се основава на количествени и качествени методи за изследване, методи за набавяне и обработка на данни. Ползват се подходи, като: преглед и обобщаване на различни източници за информация; анализ на проучвания, актуализиране на проучвания и тяхното доразвиване; научно - теоретичен анализ; събиране, систематизиране и обобщаване на статистически данни; сравнителен анализ на данни и изследването на причинно-следствените връзки между променливите чрез специализиран софтуерен продукт за

изследвания IBM SPSS Statistics (Statistical Package for the Social Sciences)16.0.1, MS Excel 2010, MS Excel 2019; анкетно проучване за събиране на необходимите за изследването данни; графично, схематично и таблично представяне на статистически данни и информация.

В дисертационния труд се ползват национални, европейски и световни класации и индекси в областта на конкурентоспособността и развитието на бизнес средата. Те дават възможност да се направи сравнителен анализ между оценките за качеството на бизнес средата на международно, национално и секторно равнище. Това е от особена важност, като се вземе предвид, че всяка класация отчита близки показатели, а различията в резултатите дават възможност за по - нататъшни анализи относно причините довели до тези оценки.

5. Възприети ограничения на дисертационното изследване

Въвеждането на ограничения се налага поради широкият обхват на проблематиката, която се съдържа в темата на дисертационния труд. Изследването е ограничено по обхват до определянето на група фактори от вътрешната среда на строителна фирма, влияещи върху конкурентоспособността ѝ. Изследването се фокусира върху малките строителни фирми, включително микро (от 0 до 49 заети, съгласно Закона за малки и средни предприятия и Закона за счетоводството) като фактор за икономически растеж и висока заетост в сектор „Строителство“.

6. Аprobация на научния труд

Дисертационният труд е обсъждан на заседания на катедра „Технология и мениджмънт на строителството“ при Висше строително училище „Любен Каравелов“ – София. По темата на дисертационното изследване са публикувани в специализирани издания 3 доклада.

II. СТРИКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В структуриран план дисертационния труд се състои от увод (3 страници), изложение, представено в четири глави (100 страници), претенции за научно – приложни приноси (1 страница), списък с използвана литература (3 страници) и декларация за оригиналност и достоверност (1 страница) и 6 броя приложения.

Структурата на разработката е изградена по следния начин:

Списък с използваните съкращения

УВОД

Глава I.

АНАЛИЗ НА ПРОБЛЕМА ЗА ПОВИШАВАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА СТРОИТЕЛНИТЕ ФИРМИ

1. Теоретични изследвания на конкурентноспособността

- 1.1. Конкуренция – теории, концепция, същност, дефиниране
- 1.2. Конкурентноспособност – концепция, същност, дефиниране
- 1.3. Методи за оценка на национална конкурентноспособност
- 1.4. Конкурентноспособност на отрасъл строителство

2. Строителните фирми в условия на конкуренция.

- 2.1. Конкурентноспособност на фирма – изследване на концепцията за конкурентноспособност на фирма
- 2.2. Развитие и характерни особености на строителните фирми
- 2.3. Анализ на динамиката в отрасъл „Строителство“ и поведението на строителните фирми в условия на конкуренция
- 2.4. Формулиране цел и задачи на изследването

Глава II.

СИСТЕМА ОТ ФАКТОРИ, ВЛИЯЕЩИ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА СТРОИТЕЛНАТА ФИРМА

- 1. Фактори на конкурентноспособност на фирма
- 2. Изследване на фактори на вътрешната среда на строителна фирма

3. Определяне на група фактори на конкурентоспособност и тяхното влияние върху конкурентоспособността на строителна фирма
4. Избор на метод и структура на отделните етапи на изследване
5. Критерии за подбор на обектите на изследване

Глава III.

ОБРАБОТКА И АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ АНКЕТНОТО ПРОУЧВАНЕ

1. Организиране и провеждане на анкетното проучване
2. Обработка на информацията от анкетните карти
 - 2.1. Математически метод за обработка на информацията - дисперсионен анализ
 - 2.2. Обработка на събраната информацията с програмен продукт SPSS
3. Анализ на получените резултати
4. Изводи

Глава IV

ПРАКТИЧЕСКО ПРИЛОЖЕНИЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

ПРЕТЕНЦИИ ЗА НАУЧНО – ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЖЕНИЯ

Резултативни таблици от анкетното проучване за степента на влияние по групи фактори върху конкурентоспособността на строителната фирма

III. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

В уводната част се разкрива общата постановка на изследователската тема, като се очертават рамките за научния анализ, степента на разработеност на проблемите и се разкрива актуалността ѝ.

Уводът на дисертационния труд съдържа концептуалната рамка на изследването и аргументация на основните моменти в него. Обоснована е актуалността на изследваната проблематика, определени са обектът, предметът, целта и задачите на дисертационното изследване, формулирана и разяснена е изследователската теза.

ГЛАВА ПЪРВА

АНАЛИЗ НА ПРОБЛЕМА ЗА ПОВИШАВАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА СТРОИТЕЛНИТЕ ФИРМИ

Първа глава е разработена в две основни точки с разгъната вътрешна структура. В първа основна точка са проучени и анализирани икономически теории, теории в науката за управление, различни концепции за дефиниране на понятията „конкуренция“ и „конкурентоспособност“. Представена е теоретичната обосновка за движещите сили на конкурентната борба от класиците на политическата икономия (в средата на XVIII-ти век). Представителите на класическата школа разглеждат конкуренцията като поведенческа категория, където продавачите и купувачите си съперничат на пазара за по-изгодна продажба и покупка. Неокласиците имат амбицията да изчистят класическата теория от нейните философски аспекти и да я превърнат в точна наука, използвайки математически методи и съсредоточават вниманието си върху равновесието в икономиката. Променените обстоятелства във времето водят до промени в икономиката, в това число и до промени в концепциите за конкурентоспособността. Така се оформят две основни разклонения на неокласическата школа – Харвардска и Чикагска школа. Представителите на Харвардската школа разработват подход, известен като „структура – поведение – изпълнение“. За Чикагската школа основното за успех в конкуренцията е

ефективността. Австрийският икономист Йозеф Шумпетер определя конкуренцията като съперничество на старото с новото, с иновациите, а Ф. Хайек отбелязва, че конкуренцията е процес, посредством който хората получават и предават знание. Конкуренцията довежда до най-добро използване на способностите и знанията. В своята книга „Конкурентно предимство на нациите” Майкъл Портър отбелязва, че конкуренцията е динамичен, развиващ се процес, непрекъснато променяща се картина, на която се появяват нови стоки, нови пътища за маркетинг, нови производствени процеси и нови пазарни сегменти. В резултат на изследването на дефинициите за конкуренция, давани от различни автори, е направено обобщение на тълкуванията на понятието „конкуренция”(Таблица 1.1 в дисертационния труд). От направения преглед на теоретичните направления в областта на конкуренцията и тезите, които защитават, може да се обобщи, че

Конкуренцията е икономически процес на взаимодействие, взаимовръзка и съревнование между участници на пазара, с цел да се осигуряват по-добри възможности за реализиране на продукция, задоволяване на разнообразни потребителски изисквания и получаване на максимална печалба. Освен това конкуренцията се проявява в рамките на отделен отрасъл или пазар и отразява неговите специфични особености.

Чрез конкуренцията се постиг няколко пазарни взаимодействия и взаимоотношения, а именно: *Определяне на потребностите; Откриване на ресурсите; Създаване на технологии*. Различните икономически ситуации дават предпоставка за многообразието на конкурентни отношения. Това води и до различни квалификации за конкуренция, давани в икономическата литература.

В точка първа е разгледано съдържанието на конкуренцията чрез т.нар. механизъм на конкуренцията, който включва следните елементи: Източник на конкурентно предимство; Обект на конкуренция - това са потребителите на строителния продукт и/или услуга; Субекти (участници) на конкуренцията -това са конкурентните строителни фирми, които предлагат сходни стоки и/или услуги на строителния пазар; Предмет на конкуренция - в сектор строителство е строителният продукт и/или услуга.

Основополагащ момент при разработване на дисертацията е фактът, че всяка строителна фирма функционира в конкретна конкурентна среда с точно

определени механизми на конкуренцията и предимство имат фирмите, които по-добре привличат вниманието на потребителите на техния продукт и/или услуга.

В рамките на първа глава от дисертацията е представен опитът на изследователи – теоретици и практики за изясняване на същността на концепцията за конкурентоспособността, чрез свързването в единна система на компонентите, от които конкурентоспособността се състои, на факторите, от които зависи, на целите, които се преследват и възможностите за тяхното достигане при постигането на висока конкурентоспособност. Въз основа на представените основни определения за нивата на конкурентоспособност и взаимно обусловените им връзки на **Фигура 1** схематично е представена структурата на конкурентоспособността.

Фиг.1 Структура на конкурентоспособността

Конкурентоспособността на националната икономика и тази на отрасъла са фактори за достигане на конкурентоспособност на фирмата, а тя от своя страна е предпоставка за производителността на националната икономика и устойчивото развитие на отраслите.

Темата за конкурентоспособността е отдавна обект на няколко международни авторитетни публикации. Това са : Годишните публикации за Глобалния индекс за конкурентоспособност публикуван от Световния икономически форум; Ежегодните публикации на Института за развитие на управлението – Годишникът за световна конкурентоспособност; както и Годишните доклади на Световна банка за условията за правене на бизнес. В дисертационния труд са обобщени данните (виж Таблица 1.3 в

дисертацията) за позициите на България сред страните членки на ЕС въз основа Индекса на глобална конкурентоспособност за периода 2013–2019 г. Данните посочват най-проблемните фактори на конкурентоспособността в профила на българската икономика, а именно: корупцията, неефективните публични институции (правителството), достъпът до финансиране (2013г.–2017г.). На фигура 1.2 в дисертационния труд е показана позицията на България в общата класация на конкурентоспособност на Института за развитие на управлението (IMD) за период 2009 – 2019 година. В годишника на световната конкурентоспособност за 2013 г. България заема 57-о място от общо 60 държави – 3 места по-долу спрямо класацията от 2012 г. Това е най-слабото представяне на страната, откакто е включена в изследването през 2006 г., и е почти с 20 места по-слабо в сравнение с най-доброто ѝ класиране през 2009 г., когато заема 38-мо място. Според Годишника на световната конкурентоспособност, през 2014 г. България заема 56-то място, докато през 2013 г. е била на 57-мо от изследвани общо 60 икономики. За 2015 година България заема 55-та позиция от 61 икономики, а през 2017 г. заема 49-то място от 63 икономики. Макар и теглена от Европейския съюз и с мощната подкрепа на еврофондовете, през 2018 година България продължава да изостава в класацията по конкурентоспособност. Тя е с една позиция нагоре и заема 48-о място от общо 63 страни.

Предназначението на анализа на конкурентоспособността в национален аспект е да се определи състоянието на решаващите фактори и формиране на национални приоритети и политики за повишаване на националната конкурентоспособност. Нагласите на бизнеса и очакванията за икономическата среда се измерват ежемесечно чрез общ показател за бизнес климата и от Националния статистически институт у нас. Проучвания на бизнес средата се правят и от Българска стопанска камара (БСК), Българска търговско-промишлена палата и др. организации. Сред пречките пред бизнеса в анализа на конкурентоспособността на БСК се очертават непредсказуемата нормативна среда, свръхрегулациите и високите административни тежести. Институциите и неефективното административно обслужване са основни проблеми на бизнес средата у нас.

В дисертацията е направена характеристика на конкурентоспособността на отрасъл строителство и значението му за Европейския съюз на база данни на Eurostat – статистическата служба към Европейската комисия. Строителният сектор, представлява почти 10 % от БВП на ЕС и е от ключово значение за икономиката като

цяло. В периода 2003—2013 г. дялът на строителството в добавената стойност в ЕС-28 е 5,7%. Секторът претърпява най-сериозното и продължително свиване, като обемът на производството му спада с 18,4 % в периода 2007—2013 г. (като намалява с всяка изминала година през този период). Увеличение от 0,7 % регистрирано в строителния сектор през 2014 г., е първият годишен растеж за седем години и е последван от нарастване с 2,0 % през 2015г., 1,5 % през 2016 г. и 4,2 % през 2017 г. Възстановяването на растежа е забавено от настъпилата кризата с държавния дълг в еврозоната и налагането на програми за строги икономии в много държави членки. През 2018г. общата продукция на строителния отрасъл в ЕС възлиза на 1,427 млрд. евро., което е 9% от БВП на ЕС. През 2019 г. всички дейности в ЕС-27 отчитат ръст на brutната добавена стойност в сравнение с 2018 г., с изключение на промишлеността. За сектор строителство ръстът е 3,4 %. По данни на Eurostat става ясно, че строителният сектор е най – големият промишлен работодател в Европа с 14,6 млн. работници през 2011 г., което представлява 7 % от всички заети лица и 30,7 % от заетите в промишлеността. В различните държави членки въздействие върху строителния сектор оказват един и същ вид икономически фактори, които по същество са: трайните последици от кредитната криза, която ограничи отпускането на заеми; оттеглянето на останалите мерки за възстановяване; началото на кризата с държавния дълг през лятото на 2010 година; последвалото прилагане на мерки за строги икономии в цяла Европа. Много дружества в сектора, особено МСП, изпитват силен натиск поради забавянето на плащанията от клиенти от публичния и частния сектор. Големите закъснения в плащането на фактурите при различни обществени поръчки нанасят сериозен удар върху конкурентоспособността, рентабилността и жизнеспособността на предприятията. В доклада на Европейската федерация на строителната индустрия (FIEC) за 2018г. сектор строителство остава един от най – големите работодатели в Европа с дял от 6,4% от общата заетост и почти 29,3% от индустриалната такава.

Във втора основна точка от глава първа е представена концепцията за конкурентоспособност на фирма. Представени са различни гледни точки на изследователи. Според една група автори конкурентоспособността на фирмата се отъждествява с конкурентоспособността на произвежданата продукция, което означава, че ако даден продукт е предпочитан и купуван на даден пазар, то фирмата – производител, е конкурентоспособна на същия пазар. Друга група автори

отъждествяват конкурентоспособността на фирмата с ефективността на фирмената дейност. Те защитават тезата, че големи конкурентни предимства се постигат при наличие на висока бизнес ефективност. В този смисъл оценката на конкурентоспособността на фирмата се явява отражение на един или повече стопански измерители – рентабилност на активите, рентабилност на продажбите, продажби на един зает и други. Според трета група автори конкурентоспособността на фирмата представлява многопластово и сложно понятие, което характеризира потенциала за реализиране на високи резултати за дълъг период от време. Конкурентоспособността на фирмата е резултат от редица характеристики и условия, познати в стратегическия мениджмънт като “фактори на конкурентоспособността”. Въз основа на представените гледни точки върху конкурентоспособността на фирма могат да бъдат обосновани следните изводи:

Към момента липсва единно разбиране за конкурентоспособност на фирмата. Отсъства общо становище относно критериите и показателите за оценка на конкурентоспособността, както и общопризната класификация на факторите влияещи върху нейното повишаване. Не се предлага универсална методика за измерване на потенциала за растеж на конкурентните възможности в дългосрочен план. Систематизираните фактори на конкурентоспособност на фирмата могат да бъдат оценени чрез показатели за измерване на конкурентоспособността. По този начин, като се имат предвид тези фактори , всяка фирма ще бъде в състояние обективно да оцени конкурентоспособността си и мениджмънта да вземе подходящи решения (мерки), за да я подобри, ако е необходимо.

В точка втора са разкрити характерни особености на строителната фирма, а именно : сложна, динамична, вероятностна и самоуправляваща се система. Всяка строителна фирма независимо от нейната големина, представлява определена производствена система. Представени са класификациите на строителните фирми. Строителните фирми в България функционират в динамична политическа и икономическа среда, както и в условията на засилена конкуренция, което води до непрекъснатото им развитие. Направен е исторически преглед на развитието на

строителните фирми в България. Акцентирано е на конкретни исторически и икономически фактори и събития, характерни за България.

Направените изводи относно движещите сили на конкуренцията в областта на дейност на строителните фирми са:

- ⇒ изменение в характера на нуждите(потребностите) на потребителите, водят до изменение на характера на конкуренцията;
- ⇒ развитието на технологиите създава нови възможности за работа, изграждане и монтаж на по-ниска цена, увеличава ефекта на обучение, намалява размера на първоначалната инвестиция, оптимизира се мощността(силата) на строителната организация;
- ⇒ навлизането на големи строителни компании на строителния пазар променя баланса на силите между всички предприятия(фирми) от бранша и на характера на конкуренцията;
- ⇒ ръстът на търсене на строителни услуги, продукти, както и на сделки с недвижими имоти води до разширяване на клиентската база и изостряне на ценовата конкуренция;
- ⇒ промените в разходите и печалбата води до промяна в характера на конкуренцията, организацията на строителния бизнес и структурата на разходите за неговото управление;
- ⇒ промяната на начина на живот на потребителите на недвижими имоти, строителни услуги и продукти е мощна сила за промяна;
- ⇒ намаляването на несигурност и риск за строителния бизнес води до ръст на инвестициите в строителния сектор;

На база статистически данни (НСИ) е направен анализ на динамиката на отрасъл „Строителство“ и поведението на строителните фирми в условия на конкуренция.

Изведен е извод, че

Състоянието и изменението на основните икономически показатели, характеризиращи сектор „Строителство“ се намират в непосредствена зависимост от макроикономическото развитие на страната, на глобализиращите се процеси и дейности в икономиката.

Фирмите в сектор „Строителство“ използват ограничени материални, трудови и финансови ресурси за извършване на строителни и монтажни работи, в резултат на което получават приходи и печалба. Строителството като сектор на националното стопанство представлява съвкупност от производствени процеси в резултат на които се създават строително–монтажни работи, с цел изграждане на сгради, съоръжения за бита, за културата, за материалното производство, инфраструктурното осигуряване. Важността на сектора за националната икономика е породена от факта, а именно : *Приходите от строително – монтажните работи са съставна част от формирането на БВП (брутен вътрешен продукт).*

В резултат на настъпилата през 2008 г. световна финансова и икономическа криза, в периода 2009-2013 г. намалява относителният дял на приходите от строителството в структурата на БВП. Преките чуждестранни инвестиции в строителството намаляват относително. Броя на фирмите, осъществяващи строителна дейност намалява, относително нараства средногодишната инфлация, намаляват реализираните обороти в строителството. За периода 2008-2013 г. (по данни на НСИ) показателите – реализирани обороти от строителните предприятия, добавената стойност по факторни разходи, разходи за персонала, брой заети лица, разходи за възнаграждения, произведена продукция, приходи от строителството, брой на въведените в експлоатация новопостроени жилищни сгради и жилищна площ, формират тенденция на намаляване. По данни на Камарата на строителите в България (КСБ) като обем на произведената продукция 2013 г. се доближава до 2006 г. За разлика от тогава обаче преобладават нагласите за спад, основно заради: несигурната икономическа среда, недостатъчното вътрешно търсене, трайно високата задлъжнялост на общините към бизнеса (160 млн. лв., от които 80% - към строителни фирми) и неефективното усвояване на европейските фондове. Големите закъснения в плащането на фактурите при различни обществени поръчки нанасят сериозен удар върху конкурентоспособността, рентабилността и жизнеспособността на фирмите. През 2014г. сектора отчита растеж, дължащ се най – вече на повишение на гражданското строителство подкрепено от нарастването на капиталовите разходи на правителството и ускореното усвояване на средства от Структурните фондове и Кохезионния фонд на ЕС. През 2015 г. сектора бележи положителна тенденция. Приходите от строителните дейности на бранша за 2015г. (16 млрд.лв.) се доближава до нивата от предкризисния период. Голяма част от постигнатите резултати се дължи

на европроектите в пътната и енергийната инфраструктура. Освен това високите резултати за 2015г. се базират на факта, че това беше последната година за изпълнение и разплащане по проектите, с най – висок обем на довършителни работи и оперативните програми от програмен период 2007 – 2013г. Строителната индустрия за 2016г. в България за разлика от предходната година се характеризира със забавена динамика и с връщане отново към отрицателен баланс. Проектите с финансиране по линия на европейските Структури и инвестиционни фондове, остават надежда за напредък в отрасъл строителство. През 2017г. частните инвестиции се активизират и подкрепят възстановяването на сектора, но зависимостта на големите фирми от обществените поръчки продължава да оказва влияние. За първи път след кризата КСБ регистрира ръст на чуждестранните инвестиции в сектора. През 2018г., 2019г. частните инвестиции продължават да растат, проектите с европейско финансиране продължават. В **Таблица 1** са показани основните икономически показатели за сектор „Строителство“ за период 2019г. – 2019г. (по данни на НСИ).

Таблица 1. Основни икономически показатели за сектор „Строителство“

Показатели Години	Брой фирми / брой /	Оборот - хил. лева	Прониз. продукция / хил.лева /	Добав. ст- ст по факторни р-ди хил.лв.	Разходи за възнагр. хил.лева	Разходи за персонала /хил.лева /	Заети лица / брой /
2009	23 606	19 190 753	19 296 182	4 354 276	1 514 907	1 785 048	228 355
2010	21 164	13 667 866	13 250 164	2 618 654	1 188 556	1 384 973	173 871
2011	19 543	13 690 806	12 818 200	2 595 897	1 104 706	1 291 555	153 933
2012	19 068	14 021 789	12 899 899	2 430 795	1 086 836	1 268 352	145020
2013	18 738	13 394 916	12 698 161	2 297 705	1 118 759	1 303 609	140 623
2014	18 908	15 498 830	14 944 529	2 673 413	1 263 436	1 464 551	142 252
2015	19 367	18 222 524	17 852 816	3 308 376	1 337 536	1 547 808	142 495
2016	19 526	11 349 197	11 570 990	2 708 407	12 68 154	14 72 572	137 468
2017	19 889	13 334 589	13 451 734	3 112 444	1 402 891	1 634 047	140 936
2018	20 539	15 347 923	15 747 682	3 638 476	1 583 150	1 844 745	144 621
2019	21 185	16 994 059	17 310 619	4 204 408	1 828 331	2 123 308	149 229

Анализът на данните извежда заключението, че *стабилността на сектора зависи от разволя на събитията в Европа и по света, и евентуалното назряване на нова криза. Освен това през 2020 г. приключва и програмният период (2014 – 2020г.);*

Конкурентоспособността на строителния отрасъл отразява състоянието на строителните фирми, както по отношение на създаваният „продукт (услуга)“, така и по отношение на заетостта. Данните в **Таблица 2** (Таблица 1.5 от дисертацията) показват негативна тенденция към намаляване на строителните фирми за периода 2011г. – 2013г. След 2013 г. е налице плавна тенденция към увеличаване броя на

строителните фирми. Въпреки плавното увеличаване на броя на фирмите, те не достигат показателите от 2009–2010 година. Данните в **Таблица 3** показват как се променя структурата на строителните фирми според броя на заетите в тях лица през годините. В следствие на икономическата криза през 2010 г. настъпва значителна корекция на броя на строителните фирми. Наблюдава се негативна тенденция към намаляване на броя на строителните фирми за периода 2011г.- 2013г. През 2016 г. броят на строителните фирми в България е 20 533, което в номинално изражение означава със 156 фирми повече в сравнение с 2015 г. Големите строителни фирми се задържат на пазара, при сериозна преоценка на бизнеса и фирмените си политики. Търсенето и намирането на механизми за по – добро усвояване на европейските средства остават приоритет и основен фактор за темповете на растеж в сектора. В **Таблица 4** приходите от дейността на строителните предприятия са показани по групи предприятия (според броя на заетите в тях лица) за периода 2009 – 2019 година. Приключването на програмния период 2007 – 2013 г. води до повишаване на приходите, а от там и на печалбите на строителните фирми за 2015 година. Подобни са и тенденциите относно заетите лица в сектора. През 2012 г. заетите в сектора намаляват с 8 913 души спрямо предходната година, а през 2013 г. – с още 4 397 души. През следващите две години се наблюдава плавна тенденция към увеличение на заетите в сектора – съответно с 1629 души през 2014 г. и с 243 души през 2015 г. Постепенното възстановяване на заетостта в строителството се дължи преди всичко на проектите, финансирани от европейски програми. През 2016 г. броят на заетите е 137 468, което е с 5 027 по-малко спрямо 2015 г. В строителните фирми заетите през 2017 г. са 140 936. На **Фигура 2** е показано движението на заети, наети и самонаети лица в сектор „Строителство“ за периода 2010 – 2019 година (по данни на КСБ). Данните от **Таблица 5** и **Фигура 2** доказват, че динамиката на заетостта в строителството стриктно следва измененията в производствената дейност на фирмите в сектора.

Таблица 2. Брой строителни фирми за периода 2009 – 2019г. (по данни на НСИ)

Показатели	ГОДИНИ										
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Брой фирми, общо	24 323	22 081	20 418	19 959	19 603	19 869	20 377	20 533	20 370	20 936	21 580

Таблица 3. Групи и брой строителни фирми според броя на заетите в тях лица - сектор „Строителство”, в периода 2009 – 2019г., (по данни на НСИ)

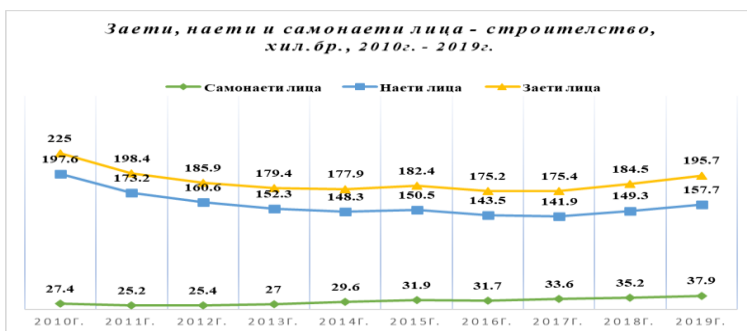
Показатели	ГОДИНИ										
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Малки / до 49 човека/</i>	23 467	21 456	19 857	19 433	19 075	19 332	19 862	20 040	19 864	20 418	21 030
<i>Средни /от 50 до 249 човека/</i>	775	567	507	483	481	487	467	459	471	484	513
<i>Големи /над 250 човека/</i>	81	58	54	43	47	50	48	34	35	34	37

Таблица 4. Приходи от дейността на строителните предприятия по групи, в периода 2009 – 2019 г. в хил.лвове, (по данни на НСИ)

Показатели	ГОДИНИ										
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Малки / до 49 човека/</i>	11 873 014	8 751 453	8 634 589	663 574	7 994 808	8 607 199	10 543 457	7 482 138	8 611 307	9 745 870	11 093 852
<i>Средни /от 50 до 249 човека/</i>	6 616 132	4 641 291	4 688 411	459 418	4 354 109	4 959 070	5 577 981	3 751 061	4 386 147	5 233 414	5 699 738
<i>Големи /над 250 човека/</i>	3 810 477	2 978 724	3 004 744	938 568	3 331 149	3 970 499	3 657 634	1 895 404	2 011 960	2 337 944	2 601 764

Таблица 5. Заети лица разпределени по групи фирми според заетите в тях лица - сектор „Строителство”, в периода 2009 – 2019г. (по данни на НСИ)

Заети лица Групи фирми	ГОДИНИ										
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Малки</i>	119 176	94 333	84 586	80 433	76 755	77 069	79 686	81 294	84 676	87 021	88 969
<i>Средни</i>	72 609	53 433	46 351	45 234	43 732	44 464	43 330	41 889	42 439	43 854	45 429
<i>Големи</i>	36 570	26 105	22 996	19 353	20 116	20 719	19 479	14 285	13 821	13 746	14 831
<i>Общо заети</i>	228 355	173 871	153 933	145 020	140 623	142 252	142 495	137 468	140 936	144 621	149 229

Фиг.2. Заети, наети и самонаети лица в сектор „Строителство“ през периода 2010 – 2019 година

Въз основа направения анализ, за динамиката в поведението на строителните фирми, са направени следните изводи:

Период 2009 – 2013 година - Световна и национална икономическа криза се характеризира със следните особености:

- Намалява относителният дял на приходите от строителство в структурата на БВП.
- Намаляване на преките чуждестранни инвестиции в строителството.
- Силно ограничен достъп до кредитен ресурс.
- Броя на фирмите, осъществяващи строителна дейност намалява.
- Нараства средногодишната инфлация, намаляват реализираните обороти в строителството.
- Намаляват добавената стойност по факторни разходи, разходи за персонала, брой заети лица, разходи за възнаграждения, произведена продукция, приходи от строителството, брой на въведените в експлоатация новопостроени жилищни сгради и жилищна площ.

Период 2014 – 2019 година:

- Повишаване на гражданското строителство.
- Нарастване на капиталовите разходи на правителството.
- Ускореното усвояване на средства от Структурните фондове и Кохезионния фонд на ЕС. Високите резултати (за 2015г.) се базират на факта, че това беше

последната година за изпълнение и разплащане по проектите, с най – висок обем на довършителни работи и оперативните програми от програмен период 2007 – 2013г.

- Темповете за 2016г. са променливи. Структури и инвестиционни фондове, остават надежда за напредък в отрасъл строителство за 2016 година.

- През 2017г. частните инвестиции се активизират и подкрепят възстановяването на сектора.

Камарата на строителите в България регистрира ръст на чуждестранните инвестиции в сектора. Конкурентоспособността на строителния отрасъл отразява състоянието на строителните фирми. Проектите с финансиране по линия на европейските Структури и инвестиционни фондове са в основата за напредък в отрасъл строителство. Зависимостта на големите фирми от обществените поръчки оказва влияние в сектора.

В заключение на Глава първа са формулирани целта и задачите на изследването в дисертационния труд.

ГЛАВА ВТОРА

СИСТЕМА ОТ ФАКТОРИ, ВЛИЯЕЩИ НА

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА СТРОИТЕЛНА ФИРМА.

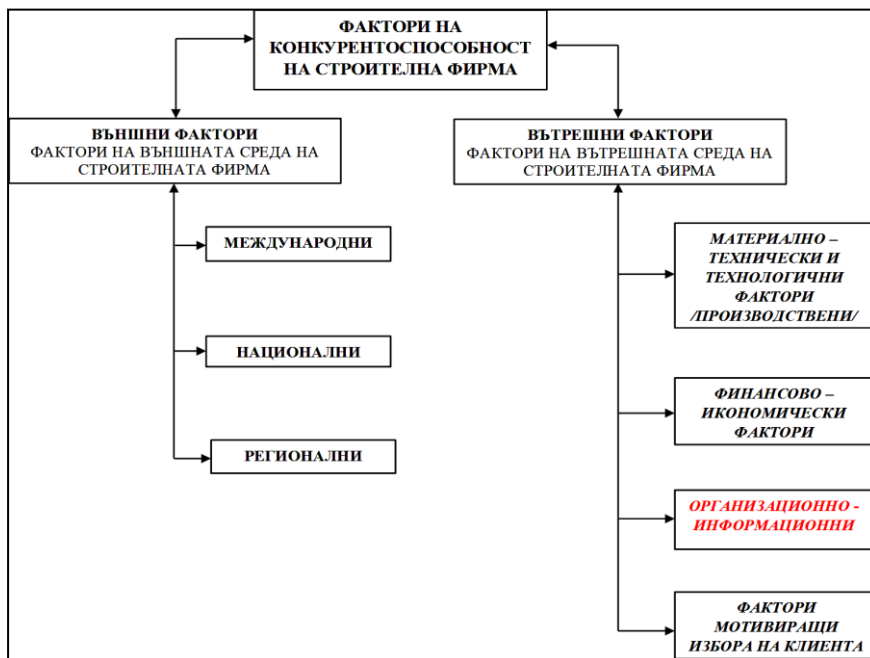
Изборът на фактори и показатели е продиктуван от необходимостта да се разкрият възможности, които да доведат до повишаване на конкурентоспособността.

В глава втора са представени аргументи относно вътрешно фирмената среда, като определяща за нивото на индивидуалната конкурентоспособност на фирмата. Представена е силата и характерът на факторите средата, тяхната водеща роля в стремежа към повишаване на фирмената конкурентоспособност. Анкцентирано е върху факта, че вътрешните фактори са функция на индивидуалното управление, но и на това, че се променят от въздействията на външната среда и същевременно заедно с нея обуславят управлението на фирменото поведение. Вътрешните фактори на една фирма са многообразни: организационна структура на предприятието; технологии; счетоводство и контрол на производствените процеси; нивото на квалификация на персонала; качество на управление; информация, правна и методическа основа на управлението; оборудване; система за управление на качеството; нивото на стратегическото управление; масовото приложение на аутсорсинг; развитие на

продажбите - търговска мрежа; степента на защита на поверителна информация (система за сигурност, управление на информацията); обхвата на приложение на съвременни информационни технологии; използване на интернет за продажба на продукти/услуги; съсредоточени върху икономиката, основана на използването на знания (икономика на знанието); редовност на привличане на инвестиции в развитието на производството; размера на постоянна и лоялна клиентска база; имидж (репутация) на предприятието; Мотивация за подобряване на качеството на стоките, продукта, услугата; най-значимите стратегически конкурентни предимства; ефективна конкурентна стратегия; своевременността на реструктурирането (сливане, вливане, разделяне); стойността на предприятието (бизнес), което отразява инвестиционната си привлекателност.

Реалните възможности за гарантиране на конкурентоспособността на фирмите са факторите във вътрешната ѝ среда. Освен това равнището на развитие на вътрешните фактори преопределят способността на фирмата да се възползва от благоприятните възможности за повишаване на конкурентоспособността, които осигурява външната среда. Именно вътрешните фактори определят нивата на основните индикатори (характеристики) на конкурентоспособността на фирмите.

В точка първа от глава втора е разработен модел на Основни фактори влияещи върху конкурентоспособността на строителна фирма. Моделът е показан във **Фигура 3**. Моделът отразява тези фактори, които в контекста на дисертационното изследване, са пряко свързани с конкурентоспособността на строителната фирма. Характерните особености на строителните фирми обуславят групирането на факторите. Факторите на външната среда въздействащи на конкурентоспособността на строителната фирма са международни, национални и регионални. В тази група може да намерят място и факторите в следствие на случайни събития (фосмажорни обстоятелства); стихийни бедствия, аварии, социални напрежения в региони, миграционни процеси и т.н. За разлика от факторите на външната среда, вътрешните фактори се определят и зависят от организацията в изграждането на конкурентоспособност на самата строителна фирма. Факторите могат да бъдат създавани, развивани и управлявани от фирмата. Вътрешните фактори от представения модел са отнесени към следните групи:

Фигура 3. Модел на Основни фактори влияещи върху конкурентоспособността на строителна фирма

Финансово – икономически фактори; Материално-технически и технологични фактори (производствени фактори); Организационно-информационни фактори; Фактори, мотивиращи избора на клиента;

Стъпвайки върху **твърдението**, че **човешките ресурси** са един от **основните фактори** за икономическото, социално и интелектуално развитие на обществото и , че основният ресурс на една фирма са хората, за открояване на онези вътрешни фактори на конкурентоспособност, влияещи върху общата конкурентоспособност на фирмата, се осъществи първоначално – пилотно проучване сред служителите от висше и средно ниво на управление на строителни фирми. Преценката на тези служители е от изключителна важност за определянето на групата от фактори, които в настоящата работа ще бъдат подложени на изследване. За целта изследването се осъществява на **два етапа**.

Първи етап - пилотно проучване

Съставиха се анкетни карти, чиято цел е получаване на **първична информация (пилотно проучване)** по отношение на **Организационно – информационните фактори**: ефективността организационната структура на фирмата, системата за контрол, ефективността на управлението, фирмената култура; развитието на човешките ресурси; технологично равнище на фирмата. Пилотното проучване обхваща периода **2013 г.–2015 година**. Фирмите участващи в изследването са избрани на случаен принцип. Като част от методиката на изследването е провеждането на индивидуално обсъждане на отговорите със самите анкетираните. В изследването бяха поканени служители на **60 строителни фирми**. Една част от респондентите отказаха да участват, поради чувствителност на информацията (търговска тайна) и нежелание да споделят познанията и опита си. Това се отнася за строителни фирми чиято дейност изцяло е насочена към изпълнение на обществени поръчки. Качеството на отговорите в анкетните карти показват в 2/3 от случаите липса на информираност у служителя, относно цялата организация на работа в строителните фирми. Това само по себе си е тревожен сигнал за сериозни проблеми в комуникацията и мотивацията в съответните фирми. Строителните фирми дали съгласие за участие в пилотното изследване и съответните служители разбиращи проблематиката са групирани съгласно Закона за малките и средните предприятия, а именно: 20% микро предприятия; 25% малки предприятия; 55% средни предприятия (Фигура 4).

Фиг.4 Категория предприятия съгласно Закона за МСП

Резултатите показват, че 65% от анкетираните фирми са вписани в ЦПРС. Останалите 35% или не отговарят на условията за да бъдат вписани, или финансовото им състояние ги затруднява да плащат членски внос, това води не само до укриване на

данащи, но и до некачествено строителство. Резултатите от анкетирането на служителите на фирмите показват, че при 65% е провеждано краткосрочно, тематично обучение за повишаване на квалификацията, но само 25% са работниците заети директно в строителното производство. Това са ниски показатели. Голяма част от заетите в строителството са с ниска квалификация и незадоволително образователно равнище. Тенденция в съвременното строителство е да се намали използването на ръчен труд. 65% от анкетираните служители на строителните фирми посочват, че ръчният труд е сведен до минимум и разполагат със собствени съвременни високопроизводителни машини и механизирани инструменти, а 35% използват такива под наем. Анкетните данни очертават едно оптимистично състояние, но то не отговаря на практическото състояние на нещата. Висока производителност на труда се получава не от наличието на отделни високопроизводителни машини, а от наличието на технологични комплекти от машини, инструменти, приспособления инвентар, оборудване и измерителни средства, които осигуряват непрекъсната, качествена и производителна дейност по изпълнение на отделен етап от строителството. На въпроса – Екип ли е вашата трудова група? – 50% от анкетираните дават отговор „ДА”, 25% – „НЕ”, а останалите 25% „ДА/НЕ” – с аргумент, че не могат да преценят, тъй като не са наясно с предназначението и функциите на „екип”. Отговорите в анкетните карти показват разнородните лични цели в служителите, липса на адекватност и инициатива, подтисничество и притеснение, влиянието и приносът във фирмата не се определя от професионализма и познанията на индивида, а от статуса му и властта му. Създаването и функционирането на ефективно действащи, не само изпълнителски, но и мениджърски, маркетингови, икономически и други професионални екипи се очертава като предизвикателство пред строителните фирми. 65% от анкетираните служители са запознати със стратегическия план на фирмата (**Фигура 5**), в която работят, а 70% считат, че организационната структура на управление е достатъчно гъвкава (**Фигура 6**). Относно внедрените системи за управление и контрол във фирмите 60 % посочват съществуването им, но за ефективността им положителен отговор са дали 50% от анкетираните (**Фигура 7**, **Фигура 8**). Резултатите посочват, че 55% от служителите считат, че съществуват ценности, които се споделят от всички работници и служители във фирмата. На 55% от анкетираните им попада стилът и начина на управление на фирмата, 20 % считат

стила на мениджмънта за твърде авторитарен и служителите нямат право на мнение, а останалите 25% нямат мнение по въпроса

На въпроса дали правилните хора заемат ключовите позиции във фирмата 45% са отговорили с твърдо "НЕ", 15% с „ по – скоро НЕ", а само 5% са отговорили с „ДА".

Относно способностите на служителите да вършат ефективно работата си и дали са оценени 60% отговарят „ДА". Разнопосочните отговори са индикатор за отсъствие на знания и разбиране на същността и функцията на стратегията на една фирма, структурата на управление, мисията и целите. Данните показват, че 25% от анкетираните посочват-неефективното поведение на служителите като проблем, поради разточителното отношение към работното време. Други 40% посочват – неефективна супервизия на мениджмънта над работата на служителите, поради неясни инструкции, липса на дискусия за бъдещи планове, липса на официална информация за промяна в политиката и правилата за работа. За 15% от анкетираните фирми проблем е напрежението в работата, а като причини посочват чести конфликти и спорове, прекалено напрежение, усещане за липса на смисъл и мотивация.

Анализ на резултатите от пилотното анкетно проучване сред 60 строителни фирми дава основание за направата на следните изводи:

1. Динамично развиващата се бизнес-среда и появата на качествено нови концепции и технологии изискват във фирмите организационни промени, водещи до бързо и ефективно адаптиране към новите условия. Строителните фирми (с малки изключения при фирми с персонал 100-300 души) имат проблем по изграждането на комплекс функционални компетенции и адаптивни способности.

2. Значителен дял от микро и малките фирми не са регистрирани в ЦПРС поради не покриване на критериите или поради финансови затруднения. При тях е твърде осезаемо отсъствието на функционални компетенции и адаптивни способности и най-често те се явяват в ролята на фирми-бригади като подизпълнители на по-мощни фирми.

3. Българските фирми имат най - сериозни затруднения в следните области: липса на адекватна политика за квалификация и преквалификация на човешките ресурси; ниско качество на професионалния мениджмънт; неефективен маркетинг; отсъствие на активна политика за иновации в т. ч и чрез закупуване и внедряване на съвременни технологии.

4. Проблем пред малките и средни фирми е липсата на теоретични и методологични познания за изграждане на функционални компетенции и адаптивни способности, за усвояване на съвременни технологии и оборудване за тях, за иновации във всички дейности, в т.ч. в областта на качеството на управленските способности, образованието и мотивацията на персонала за постигане на високо качество и производителност и ниска себестойност на дейността като основни характеристики на конкурентоспособност. Липсата на свободен ресурс за инвестиции в проблемни област е само формална, но не основна причина за това състояние.

Направените изводи са основа за пределяне на група от фактори на конкурентоспособност (от вътрешната среда на строителна фирма) , които ще бъдат изследвани .

Определената група фактори, предмет на изследване са пет броя.

 Фактор 1 : Организационна структура.

Организационната структура на строителната фирма, представлява набор от отдели и служби, участващи в създаването и координацията на системата на управление. Организационната структура на всяка строителна фирма има огромно значение за ефективността на строителното производство и управлението, тя спомага за достигане целите и задачите

 Фактор 2 : Стратегическо управление

Стратегическото управление е умението да се използват ресурсите на фирмата за постигане на установените от фирмата политика цели, а именно да е устойчива и конкурентоспособна на пазара. Изследването на този фактор е насочено към установяване как се управлява фирмата, как работниците и служителите на строителна фирма разбират, и работят в посока осъществяване на стратегията, как влияе стратегическото управление върху конкурентоспособността на фирмата.

 Фактор 3: Ресурсно и технологично осигуряване на строителния процес.

Подреджането, обвързването и съгласуването на ресурсите (като елементи на строителното производство) във времето и в пространството, както и състоянието на подреденост между тях към даден момент в следствие на това предопределя ресурсно и технологичното осигуряване като фактор на конкурентоспособност.

 Фактор 4: Качество и контрол на качеството.

Въпреки наличието на много фактори от вътрешната среда на строителна фирма един е изключително важен за конкурентоспособността – **качеството** – качество на изпълнение на вложенията в строежите строителни продукти, качество на изпълнение на строителството, качество на човешките ресурси. Целта с изследване на фактора е да се разкрие до колко, контрола на качеството е фактор на конкурентоспособност, ефективна ли е системата за контрол на качеството и как влияе върху крайния резултат.

 Фактор 5: Човешки ресурси (мотивационни фактори).

Човешките ресурси – работници и служители са основен фактор в строителството. Подценяването на човешките ресурси (фактори) води до увеличаване броя на производствените конфликти, увеличаване на текучеството и прекъсванията

на работния процес, респективно – до загуба на производителност на труда, загуба на финансови средства, неизпълнение на поети ангажименти и др.

Втори етап на изследване

Избрания метод за набиране на информация е проучване чрез анкетна карта. За целта в един общ модел – анкетна карта са обединени факторите със съответните подфактори на конкурентоспособност. За всеки фактор от анкетната карта анкетираните отговарят чрез поставяне на оценка за равнището му на влияние върху конкурентоспособността на фирмата. За целта е приложена пет степенна скала за оценяване, от 1 до 5. За постигане на поставената пред настоящето изследване цел се прилагат подход и методика за статистическо характеризиране на влиянието на определените вътрешни фактори на конкурентоспособност на малка строителна фирма (0 - 49 човека) на базата на данни от анкетни проучвания. Втора глава завършва с изложение относно мотивите за подбор на обектите на изследване, а именно:

✚ Малките и средни предприятия са гръбнакът на европейската и българската икономика. Те са основен източник на растеж и създаването на повече работни места. МСП са най-чувствителните участници в икономиката към промените в бизнес средата. Те са тези, които поемат най-големите негативи от икономическата криза, както също са тези, които просперират в условията на икономически растеж.

✚ Три четвърти от заетите в България са в сектора на МСП. Най-малко две трети от работните места в страните на ЕС се осигуряват от малките и средните предприятия.

✚ Анализът на динамиката на отрасъл „Строителство“ показва, че най – висок дял от общия брой строителни фирми е на малките предприятия - до 49 човека (в Таблица 2.1 в дисертационния труд са показани броя на малките и големите строителни фирми и заетите в тях лица по години). Малките и средните предприятия са ключова предпоставка за наличието на конкуренция и работещи пазари, а оттам и за цялостното икономическо развитие на една страна.

ГЛАВА ТРЕТА

ОБРАБОТКА И АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ АНКЕТНОТО ПРОУЧВАНЕ

В рамките на глава трета на дисертацията е осъществен анализ и оценка на групите фактори на конкурентоспособност на строителните фирми. За целта се организира и проведе анкетно проучване през периода **ноември 2016 – март 2018 година**. Анкетната карта се раздаде на служители (респонденти) от **105 строителни фирми**. Предоставена им бе възможност сами да се запознаят с въпросите от анкетната карта и отбележат отговорите в рамките на една седмица. Целта бе да се създаде усещане за независимост у респондента. Както при пилотното проучване от етап първи проведено през 2013 – 2015 година и сега част от анкетираните отказаха да попълнят предоставената им анкетна карта с мотив, че темата за конкурентоспособност им е чужда, не откриват във фирмата в която работят отявлено предложените фактори на конкурентоспособност. Същевременно запознаването им с анкетната карта предизвика интерес към темата за конкурентоспособността на дадена фирма, към външните и вътрешни факторите на конкурентоспособност. Друга част от респондентите подходиша несериозно, въпреки даденото си съгласие да участват в емпиричното изследване. От предоставените 105 анкетни **80 (осемдесет) респондента** проявиха задълбоченост и отговориха коректно на поставените въпроси в анкетната карта. От попълнените 80 анкетни карти става ясно, че 17 строителни фирми са с персонал до 10 човека, а 63 броя са между 10 и 49 човека (**Фигура 9**). На **Фигура 10** е показано в проценти разпределение на фирмите участващи в анкетното проучване според заетите в тях лица на трудов договор (разпределението не е обвързано със ЗМСП и Закон за счетоводството). Обработката на събраната информация и анализ на получените данни е въз основа на осемдесет строителни фирми. Разпределението на лицата участващи в анкетното проучване е направено според нивата на управление в строителните фирми (**Фигура 11**). По – голяма част от респондентите са от средно ниво на управление 56 броя : инженерно – технически персонал, а 24 броя са от висшето ниво на управление – собственици, съсобственици, управители. Образователния статус на респондентите е показан на **Фигура 12**.

В глава трета е изведен теоретичен математически модел за обработка на данните от анкетните карти. Моделът се основава на дисперсионен анализ, който е част от статистиката, изучаваща влиянието на една или няколко групиращи променливи върху една количествен. В табличен вид (Таблица 3.3 от дисертационния труд) е представен модел на резултатите от изчисленията и обработката на данните при факторния дисперсионен анализ.

Практическото изчисляване на резултатите в дисертационния труд е направено с програмата IBM SPSS Statistics - компютърна програма, която е специализирана за систематизиране, обработка и анализ на статистическа информация. Преди същинското осъществяване на факторния анализ се извърши проверка на адекватността на извадката като цяло. В изследването е използван индексът на Кайзер-Майер Олкин (КМО) за адекватност на извадката. Този индекс сравнява магнитудите на наблюдаваните корелационни коефициенти с магнитудите на парциалните корелационни коефициенти. Дадена извадка се смята за адекватна тогава, когато има стойности между 0.7 и 1. В Таблица 6 са показани резултатите от проверката на адекватността на извадката.

Таблица 6. Мярка за адекватност (KMO and Bartlett's Test)

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,786
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1469,166
	df	300
	Sig.	0,000

Стойността на настоящата извадка е 0.786 и извода е, че: **Извадката е адекватна и може да се пристъпи към следващите стъпки на факторния анализ.** Направен бе тест на Бартлет за сферичност. За да бъде значим, трябваше да получим стойности по – малки или равни на 0.05. В случая той е 0.000, което означава < 0.001 и можем да направим извод, че: **Променливите в изследването са достатъчно силно корелирани , което бе предпоставка за определяне на адекватността на всяко едно от включените към групите фактори твърдения.**

За да бъдат оставени в анализа, всяко твърдение само по себе си отново трябва да има стойности между 0.7 и 1. Резултатите показват, че няколко твърдения не отговарят на условието и те са изключени от последващия факторен анализ (*Резултатите са показани в дисертационния труд: Таблица 3.6.Стойност на адекватност на изследваните фактори на конкурентоспособност*) . В хода на осъществяване на факторния анализ се тестваха няколко хипотези за различен брой фактори, като в крайна сметка се установи, че оптималният вариант от четири основни групи фактори, като първата група е най – голяма и се забелязва много силна взаимовръзка между отделните твърдения. **Таблица 7** (Таблица 3.8 в дисертацията) **Обяснена обща дисперсия - Total Variance Explained** показва как дисперсията се разпределя между факторите (25 броя), които по брой са равни на броя на променливите. Прави впечатление, че само първите няколко фактора (скрити променливи) имат собствено значение (Eigenvalue) по-голямо от 1, което е общоприет критерий, че факторът има смисъл. Ако собственото значение на фактора (скритата променлива) е по-малко от 1 означава, че факторът (скритата променлива) обяснява по-малко информация от колкото една променлива би трябвало да обясни. От тази таблица се докладват собственото значение и % на обяснената дисперсия.

Таблица 7. Обяснена обща дисперсия (Total Variance Explained)

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative	Total	% of Variance	Cumulative %
1	10,113	40,451	40,451	10,113	40,451	40,451
2	2,292	9,169	49,620	2,292	9,169	49,620
3	1,941	7,764	57,384	1,941	7,764	57,384
4	1,530	6,121	63,506	1,530	6,121	63,506
5	1,057	5,029	68,535			
6	1,008	4,350	72,885			
7	0,974	3,895	76,779			
8	0,794	3,176	79,955			
9	0,697	2,789	82,744			
10	0,659	2,637	85,381			
11	0,543	2,174	87,555			
12	0,473	1,891	89,446			
13	0,420	1,681	91,127			
14	0,359	1,436	92,563			
15	0,321	1,285	93,848			
16	0,278	1,113	94,961			
17	0,249	0,998	95,959			
18	0,229	0,916	96,875			
19	0,181	0,723	97,598			
20	0,163	0,654	98,251			
21	0,138	0,551	98,802			
22	0,103	0,411	99,213			
23	0,081	0,326	99,539			
24	0,067	0,266	99,806			
25	0,049	0,194	100,000			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Информацията за факторните тегла за всяка променлива за всеки фактор преди ротацията на факторите е показана в Компонентна матрица(Componenent Matrix) – (Таблица 3.9 в дисертацията). Направена е ротация на факторите, по метода на Варимакс с нормализация на Кайзер. Стойностите на алгебричната матрица на ротация са вкарани в Матрица на компонентната трансформация. Тя показва стойностите на алгебричната матрица на ротацията. В **Таблицы 8 и 9** са показани четирите групи фактори и взаимовръзката между отделните твърдения.

Таблица 8. Първа група фактори

ПЪРВА ГРУПА ФАКТОРИ	СИЛА НА ВРЪЗКАТА
Възможност за повишение във фирмата	0,861
Организационната структура и управление залага на работа в екип, консенсус и съпричастност.	0,808
Фирмата провежда политика за усъвършенстване технологичното и организационното извършване на СМР	0,807
Фирмата има стратегия за непрекъснато подобряване на изпълнението на СМР	0,778
Фирмата има стратегия за дългосрочно развитие	0,774
Стабилност и авторитет на фирмата	0,762
Ефективна организационна структура на управление	0,748
Ефективен контрол на доставките на стр.материали (продукти) по време на строителство	0,747
Ефективно осъществяване на поетапен и текущ контрол при реализиране на строителните работи по обем, време и стойност	0,747
Анализира се на качеството на изпълнените СМР с проверка за поява на дефекти след въвеждане в експлоатация/ по време на експлоатация/	0,744
Ефективно използване на уменията и знанията на работниците и служителите	0,725
Възможности за повишаване на квалификацията, допълнително обучение	0,725
Извършването на СМР е осигурено с машини, инструменти, уреди, пом.средства, стр.материали(продукти)	0,713
Сод.битови придобивки - мотивация на работници и служители	0,642
Служителите / работниците са запознати с мисията и целите на фирмата, както и начините за постигането им	0,638
Фирмата отчита нуждите и потребителското поведение клиентите ни	0,618
Провеждане на изследване и анализ на елементите на околната среда(икономически, технологически, социални, политически и т.н.)	0,537

Таблица9. Втора, трета и четвърта група фактори

ВТОРА ГРУПА ФАКТОРИ	СИЛА НА ВРЪЗКАТА
Ефективност на технологичната и информационната осигуреност при изпълнение на СМР	0,571
ТРЕТА ГРУПА ФАКТОРИ	СИЛА НА ВРЪЗКАТА
Фирмата отчита нуждите и потребителското поведение клиентите ни	0,644
Провеждане на изследване и анализ на елементите на околната среда(икономически, технологически, социални, политически и т.н.)	0,611
ЧЕТВЪРТА ГРУПА ФАКТОРИ	СИЛА НА ВРЪЗКАТА
Служителите / работниците са запознати с мисията и целите на фирмата, както и начините за постигането им	0,559
Извършване на СМР чрез съвременни технологии и висока механизация на строителните процеси	0,543

От данните в **Таблица 8** става видно, че в първата група фактори имаме четири твърдения, чийто коефициент е под 0,7 и поради тази причина ги изключваме от анализа заради липсата на достатъчно силна връзка. В **Таблица 9** са останалите три групи фактори, които се отличават с това, че във всяка група има ограничен брой твърдения и тези твърдения демонстрират сравнително слаба връзка. От коефициентите на всички твърдения става ясно, че втората и четвъртата група фактори имат доста слаба връзка, а съответно и слаба степен на влияние. Третата група фактори също попадат в групата на факторите със слаба връзка и малка степен на въздействие, но техните стойности се доближават до граничната стойност за приемлива връзка от 0,7.

Извод:

В хода на осъществяване на факторен анализа се тестваха няколко хипотези за различен брой фактори, като в крайна сметка се установи, че оптималният вариант от четири основни групи фактори, като първата група показана в Таблица 10 е най – голяма и съществува много силна взаимовръзка между отделните твърдения (подфактори).

Анализ и оценка на получените резултати

При конструирането на въпросите в анкетните карти, залегна тезата, че върху фирмената конкурентоспособност влияние оказва - Организационната структура, чрез взаимовръзката и влиянието на посочените в анкетата пет подфактора, които я охарактеризират (признаци на конкурентоспособност) . Резултатите от факторния анализ посочва два от тях, които имат висока степен на влияние върху конкурентоспособността : *Ефективна организационна структура на управление* със сила на връзката 0,784 и *Организационната структура и управление залага на работата в екип, консенсус и съпричастност* със сила на връзката 0,808.

На **Фигура 13** е показана силата на влияние на подфакторите спрямо броя фирми участващи в изследването.

Фигура 13. Силата на влияние на подфакторите спрямо броя фирми участващи в изследването.

Силата на влияние в проценти е съответно 63,75% и 61,25%, а 43,75% е за едновременното им влияние е показана на **Фигура 14**. Колкото е по – малък броя на равнищата на управление, толкова организационната структура на управление е по – ефективна. Твърдите правила за ръководство и контрол при малките строителни фирми не оказват голямо влияние на конкурентоспособността.

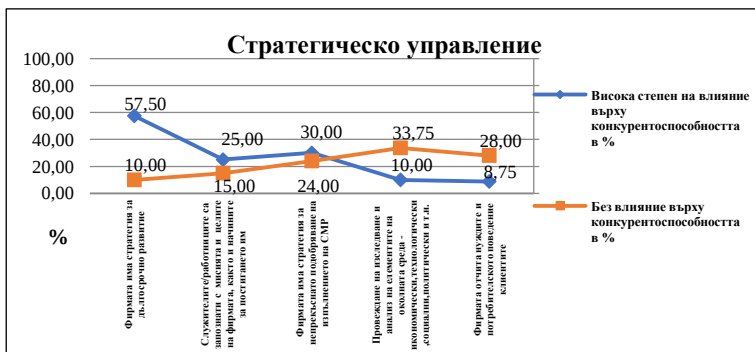
Фиг.14. Сила на влияние в проценти на подфактори свързани с организационната структура

За фактор Стратегическо управление, заложени бяха пет броя твърдения (в анкетната карта са посочени като подфактори) от които след факторния анализ с висока степен на влияние се откриха: *Фирмата има стратегия за дългосрочно развитие*, според респондентите попълнили анкетната карта същият е с най – голям процент 57,50%, а *Фирмата има стратегия за непрекъснато подобряване на изпълнението на СМР*, който също след факторния анализ се оказа с висока степен на влияние получава 30,00%. Еднакво силно влияние посочват 23,75% от анкетираните (**Фигура15**).

Фигура 15. Силата на влияние на подфакторите спрямо броя фирми участващи в изследването

Представители на осем фирми посочват категорично, че провеждането на изследване и анализ на околната среда с пълна сила оказва влияние върху конкурентоспособността на фирмата, за 27 фирми не оказва никакво влияние. На **Фигура 16** е представено процентното разпределение на степента на влияние на изследваните подфактори. Като цяло, по – голяма част от анкетираните фирми чрез оценките си отбелязват, че стратегията им е насочена към изграждане на имидж на фирмата и фокусирана към дългосрочна устойчивост, определяйки различни пътища за нейното постигане. Отговорите показват важната роля на служителите, която имат в реализирането на фирмените стратегия и имидж.

Фигура 16. Степен на влияние върху конкурентоспособността на подфакторите на „Стратегическо управление“, в проценти.

Резултатите от изследването показват, че в силна конкурентна среда важен фактор за стабилност на строителните фирми е наличието на стратегия за дългосрочно развитие. Изработената стратегия трябва да бъде насочена към повишаване на конкурентоспособността на фирмата.

По отношение на резултатите при фактор: Ресурсно и технологично осигуряване на строителният процес, факторният анализ показва силната връзка и

висока степен на влияние върху конкурентоспособността на твърденията (подфакторите) : *Фирмата провежда политика за усъвършенстване технологичното и организационното извършване на СМР* и *Извършването на СМР е подсигурано с машини, инструменти, уреди, помощни средства, строителни материали (продукти)*. Оценката на анкетираните в проценти е съответно 25,00% и 46,25%, а 22,50% посочват категорично, че и двете твърдения са еднакво важни за конкурентоспособността на строителната фирма, защото това пряко влияе върху сроковете за изпълнение, високата производителност на труда и качеството на изпълнените строително – монтажните работи. Също така, 28,75% посочват Извършването на СМР чрез съвременни технологии и висока механизация на строителните процеси като изключително важен фактор за конкурентоспособността, но за 36,25% това няма никакво значение (Фигура 17).

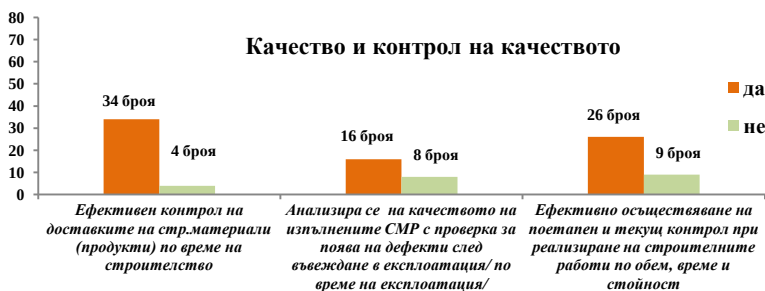
Фигура 17. Сила на влияние на подфакторите спрямо броя фирми участващи в изследването

На **Фигура 18** са показани посочените от анкетираните отговори в проценти на твърдо „ДА“ и твърдо „НЕ“ разпределени по отделните подфактори на „Ресурсно и технологично осигуряване на строителният процес“. Направеният факторен анализ посочва силното влияние на: *Ефективен контрол на доставките на строителни материали (продукти) по време на строителството*, *Ефективно осъществяване на поетапен и текущ контрол при реализиране на строителните работи по обем, време и стойност* и *Анализирането на качеството на изпълнените СМР с проверка за поява на дефекти след въвеждане в експлоатация (по време на експлоатация)* към фактор *Качество и контрол на качеството*. Данните от анкетните карти се припокриват с данните от факторният анализ, съответно: 42,50%, 32,50% и 20,00%.

Фигура 18. Степен на влияние върху конкурентоспособността на подфакторите на „Ресурсно и технологично осигуряване на строителния процес“, в проценти.

Само 5% от анкетираните заявяват твърдо, че осъществяването на ефективен контрол на доставките на стр.материали по време на строителството не оказва никакво влияние върху конкурентоспособността на фирмата, а 11,25% отричат като фактор Ефективното осъществяване на поетапен и текущ контрол при реализиране на строителните работи по обем, време и стойност, а 35% заявяват, че въведената Система за управление на качеството (СУК) не оказва влияние върху конкурентоспособността обяснявайки, че СУК не работи в тяхната фирма. **Фигура 19** показва брой отговори с твърдо „да“ и „не“, а на **Фигура 20** е показано процентното им разпределение.

Фигура 19. Брой отговори с твърдо „ДА“ и твърдо „НЕ“

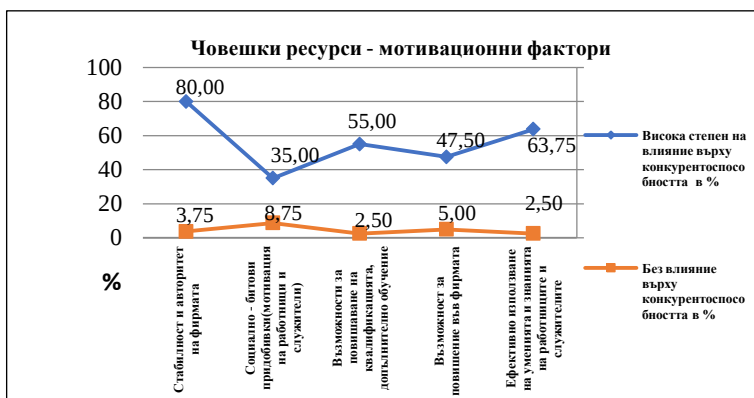
Фигура 20. Процентно разпределение на отговорите с твърдо „ДА“ и твърдо „НЕ“ за влияние на подфакторите върху конкурентоспособността

При фактор Човешки ресурси (мотивационни фактори) четири от подфакторите извършеният факторен анализ ги посочи, че са с най - силна връзка и висока степен на влияние върху конкурентоспособността, същите са посочени и от анкетираните фирми. Възможността за повишаване във фирмата, като силен мотивиращ фактор посочват 47,50% от анкетираните служители. Ефективното използване на уменията и знанията на работниците и служителите е посочен от 63,75%, а възможността за повишаване на квалификацията (допълнително обучение) 55,00%. Като силно влияние върху конкурентоспособността 80,00% посочват Стабилност и авторитет на фирмата. В попълнените анкетни карти при посочените подфактори не се срещат отговори, които категорично да отричат влиянието им върху конкурентоспособността (Фигура 21, Фигура 22). При една част от строителните фирми (със заети лица до 49 човека) в една или друга степен се подценяват необходимостта от провеждане на целенасочена политика за управление на човешките ресурси. Сравнително по – рядко се провеждат квалификационни курсове, а инвестирането в обучение за повишаване квалификацията на работници и служители се счита за излишен лукс, който те не могат да си позволят. При друга част от строителните фирми грижите за човешките ресурси са поверени на отдел „Човешки ресурси ” или „Кадри”. Допълнително бяха зададени въпроси извън анкетната карта свързани с управленски действия в посока развитието на човешките ресурси. От анкетираните 22,50% посочиха, че фирмата води политика за развитие на персонала, за обучението им и подобряване на квалификационните им

характеристики. Приоритет във водената политика е разкриването на мотивационните фактори за задържането на настия инженерно–технически изпълнителски персонал, както и при изпълнителския състав(стр.работници).

Фигура 21. Брой отговори с твърдо „ДА“ и твърдо „НЕ“

Фигура 22. Степен на влияние на човешките ресурси, изразено в проценти

Изводи от обработката и анализа на резултатите от анкетното проучване

Темата за конкурентоспособността и нейното определяне е от изключителна важност за всяка една строителна фирма. Това се налага поради бързо променящата се бизнес среда. За целта е необходимо идентифициране и изучаване на въздействието на онези фактори, които пряко влияят върху конкурентоспособността на фирмата. Най - често строителните фирми се конкурират помежду си само въз основа на заемания пазарен дял, финансово състояние, реализиране на по – висок доход и печалба. Но не винаги това е показател за конкурентоспособност. Съществуват фактори, които остават невидими. Вътрешната среда обхваща вътрешни фактори и елементи, с които

фирмата разполага и върху които може да влияе и управлява. Факторите на вътрешната среда изразяват и състоянието и нивото на фирмената конкурентоспособност. За целта на изследването в настоящата дисертация се анализираха множеството елементи, оказващи влияние върху начина по който строителните фирми функционират ефективно и се определиха фактори на конкурентоспособност. Факторите се обособиха в пет групи : Организационна структура; Стратегическо управление; Ресурсно и технологично осигуряване на строителния процес; Качество и контрол на качеството; Човешки ресурси(мотивационни фактори). Всяка група се охарактеризира с по пет признака - подфактори (в програмият продукт SPSS се наричат твърдения). В един общ модел – Анкетна карта обединихме групата фактори със съответните признаци (подфактори). Анкетните карти се попълниха от служители на 80 строителни фирми, а данните от тях се подложиха на факторен анализ с компютърната програма SPSS, която е специализирана за систематизиране, обработка и анализ на статистически данни. Резултатите показаха дали, посочените подфактори са важни или не за фирмената конкурентоспособност. Част от твърденията получиха много ниски коефициенти на адекватност и бяха изключени от последващият факторен анализ. Същите бяха оценени от респондентите с ниска оценка, което означава, че твърдо не оказват влияние върху конкурентоспособността. В **Таблица 10** представена в обобщен вид средната оценка на влияние върху фирмената конкурентоспособност на обособените пет групи фактори на конкурентоспособност. Колкото е по - голяма стойността на средната оценка, толкова е по силно влиянието на съответния фактор.

Таблица10.Степен на влияние на изследваните фактори върху конкурентоспособността на строителната фирма

ФАКТОРИ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ	Средна оценка
Организационна структура	4,16
Стратегическо управление	3,70
Ресурсно и технологично осигуряване на строителния процес	3,95
Качество и контрол на качеството	4,20
Човешки ресурси(мотивационни фактори)	4,14

От представените резултати е видно, че 46,30% от анкетираните посочват много силно влияние на Организационната структура върху конкурентоспособността. Може да се каже, че тя е едно от мощните средства на управителите (мениджърите) фирмата им да е ефективна и конкурентоспособна. Стратегическото управление като фактор, който оказва слабо влияние върху конкурентоспособността на фирмата посочват 27,50%, а 41,30% като силно влияние. Също така , 65% от анкетираните

посочват, че ресурсното и технологично осигуряване на строителният процес не е от значение за конкурентоспособността, докато 16,30% са на мнение, че влиянието е много силно. Качеството и контрола на качеството е посочен ка много силно влияещ върху конкурентоспособността от 36,30%, а 50% са на мнение, че влиянието е силно. Човешките ресурси (мотивационни фактори) са определени ка много силно влияещ фактор от 37,50% и като силен от 48,80%. В резултат на проведеното проучване и изследвания, касаещи идентифициране на фактори от вътрешната среда на дадена строителна фирма, които имат силата да влияят върху фирмената конкурентоспособност, могат да бъдат изведени следните **изводи**:

Фактори и елементи на вътрешната среда на строителна фирма са ключови за успех тя да бъде конкурентна;

Значително влияние върху конкурентоспособността на строителната фирма имат нейните вътрешни ресурси и начинът на тяхното използване и управление;

Подложените на изследване групи фактори, покзват освен степента на влияние върху конкурентоспособността, скрития потенциал на служителите на фирмите адекватно да дават оценка и препоръки в тази посока;

Организационната структура на строителната фирма има значение за ефикасността на управлението на строителната фирма и е средство за постигане на конкурентоспособност.

Стратегическото управление изисква мобилизиране на усилията на всички служители на основата на общи цели и норми. Когато усилията на всички съвпадат с фирмената стратегия и управление, то това води конкурентен потенциал на фирмата.

Ресурсното и технологично осигуряване на строителния процес е свързано с подреждането, обвързването и съгласуването на ресурсите (като елементи на строителното производство) във времето и в пространството, както и състоянието на подреденост между тях към даден момент в следствие на което, и резултатите от изследването се потвърждава като фактор на конкурентоспособност.

Като важен фактор за конкурентоспособността на строителната фирма е качеството и контрол на качеството. От изключителна важност за всяка строителна фирма е качеството на влаганите в строежите строителни продукти, качество на изпълнение на строителството, качество на човешките ресурси. Това се постига чрез управлението на процеса с постигане на търсеното качество.

Резултатите от изследването показаха, че човешките ресурси – работници и служители са основен фактор в строителството. Подценяването на човешките ресурси води до увеличаване броя на производствените конфликти, увеличаване на текучеството и прекъсванията на работния процес, респективно – до загуба на производителност на труда, загуба на финансови средства, неизпълнение на постигнати ангажменти и др.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

ОЦЕНКА И ПРАКТИЧЕСКО ПРИЛОЖЕНИЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Конкурентоспособността на отрасъл строителство се формира на база влиянието на факторите на националната конкурентоспособност и реалната конкурентоспособност на фирмите в този отрасъл. Всяка строителна фирма функционира в конкретна конкурентна среда с точно определени механизми на конкуренцията и предимство имат фирмите, които по-добре привличат вниманието на потребителите на техния продукт и/или услуга. За осигуряването на конкурентоспособност се изисква цялостно разбиране и разглеждане от страна на мениджмънта на въздействието на различни фактори, които влияят върху нейната конкурентоспособност. Конкуренцията между строителните фирми в сектора е голяма и тя най – често се измерва със заемания пазарен дял, финасови резултати, печалба и най – важните показатели : цена, срок, качество. Съществуват фактори, които остават невидими. Вътрешната среда обхваща вътрешни фактори и елементи, с които фирмата разполага и върху които може да влияе и управлява. Факторите на вътрешната среда изразяват и състоянието и нивото на фирмената конкурентоспособност. От особено значение е тяхната индетификация. Правилно създадена организационна структура спомага за постигане на целите и задачите на строителната фирма. Тя е средство за постигане на конкурентоспособност. Стратегическото управление изисква мобилизиране на усилията на всички служители. Когато те съвпадат със фирмената стратегия и управление, то това води конкурентен потенциал на фирмата. Ресурсното и технологично осигуряване на строителния процес е свързано с подреждането, обвързването и съгласуването на ресурсите (като елементи на строителното производство) във времето и в пространството, както и състоянието на подреденост между тях към даден момент в следствие на което, и резултатите от изследването се потвърждава като фактор на конкурентоспособност.

От изключителна важност за всяка строителна фирма е качеството и контрола на вложените в строежите строителни продукти, качество и контрола на изпълнение на строителството, качество на човешките ресурси. Резултатите от изследването показват, че човешките ресурси – работници и служители са основен фактор в строителството за постигане на конкурентоспособност на фирмата. Подценяването на човешките ресурси води до увеличаване броя на производствените конфликти, увеличаване на текучеството и прекъсванията на работния процес, респективно – до загуба на производителност на труда, загуба на финансови средства, неизпълнение на поети ангажименти и др. Резултатите от подложените на изследване групи фактори, показват освен степента на влияние върху конкурентоспособността, скрития потенциал на служителите на фирмите адекватно да дават оценка и препоръки в тази посока.

Практическото приложение на представеното изследване е интегриране на знания и механизъм за изследване на вътрешни фактори влияещи върху конкурентоспособността. Мениджмънта на всяка една малка строителна фирма, може да направи анализ и постави оценка на вътрешно фирмента среда и да открие факторите и причините, които влияят върху процесите и резултатите на фирмата. Изследване на факторите и последващия анализ може да послужи не само като база за вземане на едно или друго управленско решение, но може да бъде и в основата на вземането на стратегически решения или изцяло нови стратегии. Изследването може да се направи сред всички нива във фирмата. При малките строителни фирми всеки собственик - управител сам определя как да управлява фирмата си и най – често той – го прави според собствения си опит, знания и възможности. Сам решава каква организационна структура да създаде, какви да са правилата на вътрешния ред, длъжностните задължения и отговорности на всеки служител от фирмата, дори как да организира и ръководи строителството на отделните обекти. Но строителството на един обект е краен резултат от управлението на строителната фирма. Ако фирмата е управлявана добре, ще просперира и ще бъде конкурентна, ако ли пък не – ще се натрупат загуби, печалбата ще се сведе до нула, тя е възможно да фалира. Едно изследване на посочените фактори ще позволи на управлението (мениджмънта) да разкрие кои елементи от вътрешната среда са силни и кои са слаби по отношение на конкурентоспособността, според оценката на работниците и служителите във фирмата. Това са хората, които имат по детайлен поглед и могат да спомогнат за повишаване на конкурентоспособността.

IV. СПРАВКА ЗА ПРИНОСНИТЕ МОМЕНТИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Основните научни приноси, изведени вследствие на осъщественото дисертационно изследване, могат да се представят както следва:

1. Въз основа на систематизиране на теоретичните постановки в областта на конкуренцията и конкурентоспособността, са предложени обобщени дефиниции за разглежданите категории, в контекста на строителната фирма
2. Разработен е модел и са групирани елементите на вътрешната среда в четири основни групи, като предпоставка за конкурентни предимства на фирмата.
3. Изведени са фактори на влияние за конкурентоспособност на строителна фирма.
4. Определени са група фактори с най – голяма тежест на влияние върху конкурентоспособността.
5. Разработен е алгоритъм за оценка на фактори на конкурентоспособността в строителните фирми.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1.Иванов Г., Гогова Вл., „Систематизация на факторите за формиране на конкурентоспособността на строителна фирма”. Сборник с доклади на XII-та Международна научна конференция ВСУ “ Любен Каравелов ” Юни 2012, София, България.

2.Иванов Г., Гогова Вл , „Същност и методи за изследване и оценка на организационната култура на строителна фирма и нейното влияние на конкурентноспособността“, Сборник с доклади на XIII- та Международна научна конференция ВСУ “ Любен Каравелов ” Юни 2013, София, България, V – 97-102, том2.

3.Иванов Г., Гогова Вл ,Обществените поръчки като фактор за монополизация или за повишаване конкурентността в строителната пазарна среда, Сборник с доклади на XIII- та Международна научна конференция ВСУ “ Любен Каравелов ” Юни 2013, София, България ,V – 70-75 том2.